

Velikonoce na Valašsku

Slavnostní ráz Velikonoc vyplývá z jejich ústředního postavení v rámci jarního obřadního cyklu. Náležely k prastarým svátkům prvního jarního úplňku, který je v mnoha kulturách spojen s oslavou příchodu jara a se zahájením nového hospodářského roku. Důležitost zabezpečení zdaru zejména zemědělců, pastevců, jejich existence vůbec, si vyžadovala množství obřadních prak-tik, z nichž se řada dochovala až do dnešních dnů. Důležitou roli zde sehrávala zeleň, voda a oheň.

Stáří Velikonoc dosvědčuje jejich propojení s astronomickým lunárním cyklem a jsou tak pro nás svátkem pohyblivým. Nikajský koncil v roce 325 rozhodl, že dnes se slaví první neděli po úplňku, který následuje po jarní rovnodennosti. Jejich význam též jako nejdůležitějšího svátku křesťanského náboženství utvrzuje skutečnost, že velikonoční solemnia solemnitatum slaví katolická církev po celý týden.

Církevní obřady se nutně odrazily v prostředí lidové kultury. Ve většině případů však navazovaly na již starší lidové slavnosti, které následně využily ve svůj prospěch k uctění křesťanského Boha. Svátek zde spojený s při-pomínkou Ježíšova ukřižování a vzkříšení je liturgicky zdůrazněn dlouhou přípravou v podobě čtyřicetidenního půstu od Popeleční střídy do Bílé soboty.

Postní období se vyznačovalo dodržováním pravidel vy-cházejících z církevních předpisů, na venkově často různě obměňovaných. Omezení se netýkala jen známých ma-sitých a maštěných pokrmů, ale i tanečních zábav, svateb a jiných světských požitků. Jak lze vytušit z jedné lidové písně, byla i tato doba pro některé k nepřekáním:

Co, děvčata, uděláme, v masopustě sa nevdáme.

Budú pro nás trapné noci, než dočkáme Velkéj noci...

Šestou nedělí postní - Květnou nedělí začíná nejmázejší pašijový týden. Křesťané si připomínají slavný vjezd Krista do Jeruzaléma a na jeho počest se v kostelech světi kvetoucí ratolesti, na Rožnovsku vedle jívových kocanek (kočiček) též větvičky tisové. Po návratu domů si je po celý rok hospodáři uschovávali za křížky nebo obrázky, v chlěvě za trámy, aby byly vždy po ruce. Byly nositeli štěstí, ochraňovaly před zlými mocnostmi, negativní magií. Uschlé jívové jehnědy se pájily spolu s hromničními svíčkami při krupobití či bouřce. Rozdrcené ve vodě se dávaly pít nemocným lidem a dobytku.

Podle starších zpráv z 19. století se na Květnou neděli na Valašsku konala taktéž starobylá obchůzka s Mařenou, Moranou, Smrtkou - slaměnou figurínou upevněnou na tyči, oděnou ve starých hadrech a opentlenou gorály (řetězy z vaječných skořápek či snečích ulit). Z novějších časů máme tento obyčej svázán už s předchozí nedělí Smrtnou. S Mařenou, jež se za vsí utopila či upálila, se vynášelo všechno špatné, vynášela se smrt.

Má milá Mařeno! Komus dala klíče?

Dala jsem jich, dala, svatému Jiřímu,

aby nám otevřel zelenú travinu...

A tak nám také rytíř a drakobijec svatý Jiří přemožením zla v podobě hadů a štirů otevírá v lidové kultuře zemi nastupujícím hospodářským pracím. Nazpátek se z lesa přinášely do dědiny jako symbol nastupujícího jara mladé stromky - májíčky, často břízky, které se jako jeden z prvních stromů zjara zelenají.

Na Moravě se nad stoly zavěšovaly muší ráje, slaměné ozdoby pevně konstruce, v nichž je spatřován pradávny motiv obřadní úschovy posledních klasů jako předzvěsti nové setby. Někde mezi slámu vkládali malé pečené bochánky mazané medem, a vytvářeli tak druhotně mucholapky. V Nedašově se ještě v 2. polovině 20. století choďovalo zboží světit do kostela, zejména pšenice a žito.

Pro křesťany významné velikonoční třídění se otevírá večerní mši na Zelený čtvrtek. Věřící si v tento den připomínají poslední večeři Páně s hořkými ‚zelenými‘ bylinami, při níž se ustavuje tajemství eucharistie, Ježíšovu modlitbu v ‚zelené‘ zahradě Getsemanské a jeho zajetí. Jedno z možných vysvětlení pojmenování Zeleného čtvrtku nabízí i nahodilá přesmyčka z původního německého názvu Gründonnerstag (Lkavý čtvrtek) na Gründonnerstag (Zelený čtvrtek). Po Modrém pondělí, Žlutém / Sedivém úterý a Černé / Sazometné / Škaredé středě také v prostředí lidového zvykosloví vstupujeme do období, které nám umocňuje jakékoliv magické praktiky. Upřednostňovaly se zelené pokrmy, které v tento den zaručovaly stále zdraví po celý rok. A tak se jedl špenát a jiná zelenina, luštěniny, jarní byliny - popenec, mladé kopřivy, petrklíče, pampelišky, sedmikrásky apod.

Na Zelený čtvrtek odletěly zvony na pút' do Říma (v kostelech se zavazují zvony) a na jejich místo nastoupili klapotáři, rapačáři, trakačníci. Skupiny chlapců v čele s kápem či kapitánem až do Bílé soboty obcházely domácnosti a svými klapotkami, rapači, tragači, řehťáčkami a hrkači oznamovali ranní a večerní klekání a také poledne. Dle starých představ se průvodem kolem vesnice a hlukem nástrojů zaháněly zlé síly. Za koledu byli odměňováni sušeným ovocem, pečivem, vajíčky, někdy i penězi. Poslední sobotní koleda byla děkonná a oznamovala konec půstu.

Velký význam se připisoval i očištné moci vody. Nadpřirozená síla velikopátečních koupelí se nejen na Valašsku zvyšovala spěchem k vodě v rouše Adamově. Kdo se o půlnoci či alespoň před východem slunce umyl v tekoucí vodě, byl po celý rok zdravý.

Umy ňa voděnko čistá, kerá tečeš od Pána Krista,

přes koření, přes kamění, umy ňa hříšné stvoření.

Další ochranné praktiky nacházely své opodstatnění ve víře ve zvýšenou činnost bosorek a strig (čarodějnic) o Velkopátečních nocích. Vycházejí ze starých představ o možnosti prohlédnutí nadpřirozených světů v den jarního úplňku. Proto se na Rožnovsku mazala krvám vemená medvědí m sádlem, před východem slunce se dobytku vytírala huba trsy bylin, ovcím se do vlny sypali spolu s hlínou mravenci, jimž se též přičítala kouzelná moc a dar přinášet hojnost. Velkopátečních nocí využívali i hledači pokladů, neboť se v tuto dobu země sama otvírala.

V podobném duchu zde chlapecký svět využíval také pískání na píšťalky. S jarní mízou stoupající z kořenů do větví choďovali ogárci k potoku nařezat mladých vrbových proutků. Poctivě je otloukali kolem dokola po celém obvodu nejlépe střenkou vlastního křiváčku.

Velký pátek byl dnem přísného půstu. Omezení se týkala nejen stravy, ale i jakékoliv práce. Jelikož se věřilo, že země truchlí pro ukřižovaného Spasitele, či je samodruh (těhotná), nesmělo se s ní hýbat. Proto byly zakázány zejména zemědělské práce, z toho důvodu na Velký pátek nepracovali ani hrnčíři. Zvláštností velikopátečního jídel-níčku jsou jidáše - pečivo z kynutého těsta tvarované do podoby oprátky. Připomínalo lidášovu zradu a jeho následnou sebevraždu.

Jako poslední postní den přichází Bílá sobota. Sobotní obřady v mnohém připomínají archaické vysvěcování živlů. Jednou ze svátostí v dobách prvního křesťanství udělovaných o Bílé sobotě byl křest. Přijímání nových členů do řad církve je zde spojováno se symbolickou očišťov vodou a bílým rouchem. Odtud pochází snad i označení Bílé soboty. V dalších obřadech sehrává svou roli oheň. Vedle pálení ratolestí z Květné neděle, z nichž se získává svatý popel, je významně vlastní svěcení ohně. Oheň, jenž je symbolicky v podobě věčného světla uhašen na Velký pátek, se podle pradávne tradice rozněcuje starověským způsobem ze dřeva a zapaluje se jím paškál - velikonoční svíce symbolizující vzkříšeného Krista.

Od něj si hospodáři odpalovali dřevo a z něho pak dělali křížky, které dávali do pole jako ochranu před bleskem a krupobitím, s prosbou o hojnou úrodu. Takové křížičky bývaly též nad dveřmi obytných i hospodářských stavení, či v svatých kútech na ochranu celé rodiny.

Během těchto nejvýznamnějších křesťanských svátků nelze opomenout stavění speciálních oltářů s motivy biblického ukřižování Ježíše Krista, tzv. Božích hrobů, u nichž se na strážu střídali členové různých spolků, korporací i páni radní, pomodlit se a donést drobnou kytičku choďovali všichni. Po dlouhém půstu se připravovaly tradiční obřadní pokrmy. V sobotu to často byla tzv. velikonoční hlavička, nazývaná také nadívání - z uzeného vepřového masa, vařeného jehněčího, vajec a zelených bylin. Tento pokrm měl být vlastně překlenutím mezi přísným půstem a slavnostním jídlem svátků. Pekly se vdolky a mazance s větším množstvím vajec než obvykle během roku. Svým kulatým tvarem a žlutou barvou od použitých vajec byly symbolem slunce - symbolem jara a nového života. Z kynutého těsta se také pekli ve formě beránek jako symbol Krista, beránka božího. Nedělí zmrtvýchvstání Páně dnes končí velikonoční třídění. Nic se nedělalo, skončil půst a k obědu jako sváteční pokrm se podávala kůzleč, skopová, králíčí nebo jen vepřová pečínka. Uzené maso a klobásy také zapékali do chlebového či buchtového těsta, pekla se šoldra.

V kostele se svěťovaly pokrmy - maso, vejce i pečivo. Vesničané je zabalené v šátcích kladli na stupně oltáře. Pokládali je ale tak, aby zabraly velkou plochu, aby na pokrmy dopadlo co nejvíce svěcené vody. Po mši se rychle pospíchalo domů. Věřilo se totiž, že kdo byl doma první, byl také nejdříve hotov s polní prací.

O dobré sváteční jídlo se starala hospodyně, ale mládež myslela již na den následný. Chlapci se starali, čím v Pondělí velikonoční vyplatí děvčata, děvčata zase, jak se chlapcům odmění. Připravovali se na šmigrust, kupač-ku, bud'áčku. Původním účelem pomlázky bylo mrskání březovými, jalovcovými nebo vrbovými proutky na ochranu před nemocemi.

Od něj si hospodáři odpalovali dřevo a z něho pak dělali křížky, které dávali do pole jako ochranu před bleskem a krupobitím, s prosbou o hojnou úrodu. Takové křížičky bývaly též nad dveřmi obytných i hospodářských stavení, či v svatých kútech na ochranu celé rodiny.

Během těchto nejvýznamnějších křesťanských svátků nelze opomenout stavění speciálních oltářů s motivy biblického ukřižování Ježíše Krista, tzv. Božích hrobů, u nichž se na strážu střídali členové různých spolků, korporací i páni radní, pomodlit se a donést drobnou kytičku choďovali všichni. Po dlouhém půstu se připravovaly tradiční obřadní pokrmy. V sobotu to často byla tzv. velikonoční hlavička.

Úcta ke křesťanskému Spasiteli při posledním zastavení na jeho cestě utrpením se projevovala taktéž v Božích hrobech, tj. scénách s motivy biblického ukřižování Ježíše Krista. Na jejich strážu se pak střídali členové nejrůznějších místních spolků a korporací, městští radní, pomodlit se a donést drobnou kytičku choďovali všichni.

Po dlouhém půstu se připravovaly tradiční obřadní pokrmy. V sobotu to často byla tzv. velikonoční hlavička - nadívání z uzeného vepřového masa, vařeného jehněčího, vajec a zelených bylin. Tento pokrm měl být vlastně překlenutím mezi přísným půstem a slavnostním jídlem svátků. Pekly se vdolky a mazance s větším množstvím vajec než obvykle během roku. Svým kulatým tvarem a žlutou barvou od použitých vajec byly symbolem slunce - symbolem jara a nového života. Z kynutého těsta se také pekli ve formě beránek jako symbol Krista, beránka božího.

Nedělí zmrtvýchvstání Páně dnes končí velikonoční třídění. Nic se nedělalo, skončil půst a k obědu jako sváteční pokrm se podávala kůzleč, skopová, králíčí nebo jen vepřová pečínka. Uzené maso a klobásy také zapékali do chlebového či buchtového těsta, pekla se šoldra.

V kostele se svěťovaly pokrmy - maso, vejce i pečivo. Vesničané je zabalené v šátcích kladli na stupně oltáře. Pokládali je ale tak, aby zabraly velkou plochu, aby na pokrmy dopadlo co nejvíce svěcené vody. Po mši se rychle pospíchalo domů. Věřilo se totiž, že kdo byl doma první, byl také nejdříve hotov s polní prací.

O dobré sváteční jídlo se starala hospodyně, ale mládež myslela již na den následný. Chlapci se starali, čím v Pondělí velikonoční vyplatí děvčata, děvčata zase, jak se chlapcům odmění. Připravovali se na šmigrust, kupač-ku, bud'áčku. Původním účelem pomlázky bylo mrskání březovými, jalovcovými nebo vrbovými proutky na ochranu před nemocemi.

Břízu mládenci i dospělí muži splétali do metliček a těmi ještě v neděli odpoledne dostala děvčata příuček. Až v pondělí jim pořádně vyšástali, snad i proto, aby nedostaly cěrky prašívky. Z vrbových prutů se splétaly tatary, na horách dobře posloužil jalovec. K tomu patřilo také oplévání děvčat vodou, která v tomto případě měla nejen očištnou funkci, ale také ozdravnou a magickou. Představa o tom, že pruty vytahují nemoci, se přenesla i na jejich zničení. Po pomlázce se stočil tatar či metlička do kruhu a hodily se do potoka nebo do ohně. V úterý býval děvčacký - ženský šmigrust, tento zvyk se bohužel do současné doby nedochová. Při pondělí bud'áce se běžně stávalo, že se potkali domácí mládenci s přespolními. Výsledkem byl potom nejeden šrám či boule na hlavě. Prostřednictvím velikonočních vajiček, k jejichž malování i zdobení se používala nejrůznější technika, děvčata vyjadřovala svůj vztah ke šmigrustníkům. Význam měla nejen použitá barva, ale také způsob zdobení i aplikované ornamenty. Samozřejmě nejmýlunnější byly veršičky, které vyjadřovaly nejen náklonnost a lásku, ale byly i posměšné a varující.

Ledajaký oťapa nech sa za mnú neťapá,

nech si odře hrubé fúsy, zaláce si gatata...

Nejjednodušším zdobením bylo uvaření vajec v cibulo-vých slupkách, zbarvení od žluté po hnědou se docílilo délkou vaření. Magický význam měla nejprve barva červená, neboť ta podle lidových představ odpuzovala zlé síly a měla blahodárné účinky. Slovo červený, staro-slovansky krasnyj, dalo také označení kraslicím. Už na počátku 19. století se získávala povařením vajec ve fri-žulce, březulce, kampešce... z brazilského fernambuko-vého dřeva, které se u nás prodávalo v drobných třesečkách. Starší lidé dosud vzpomínají na červený obal cikorky, z ně-hož se červená barva dala také připravit. Nazeleno se barvilo v povařeném mladém osení, barvítku nebo sen-ných plevách, k získání černé barvy se vejce musela dlouho vařit ve starém železném hrnci s kvašeným zelím. Velmi silnou černou barvu bylo možno získat, jestliže se ve starém hrnci s kvašeným zelím vařil starý kus rezavého železa. Touto barvou se přímo na skořápku kreslily zašpičatělým dřívkem ornamenty. Často se na bílá vajíčka nakreslil vzor voskem nebo se nalepily lístečky rostlin a až potom se po-nořila do barvy. Zakrytá místa zůstala bílá, batikovaná. Nejjemnějšího dekoru se docílilo gravírováním (vyškra-bováním), technikou, jež se na Rožnovsku udržela nejdéle. Ornamenty se tvořily geometrické, rostlinné i figurální. Aby se povrch vajíčka náležitě leskl, opucoval se špekem.